

nie nenačatej stravy a pod.). Kapitoly *Bored in Beddlington* a *Men* skúmajú voľnočasové aktivity au-pairiek a ich vzťahy s mužmi. Tieto pasáže opäť prostredníctvom príbehov opisujú aspekty zo života au-pairiek: klebetenie, ne/vytváranie vzťahov s Angličanmi v ich veku, český a slovenský komunitný život, navštevovanie kurzov, webových portálov, krčiem, kostolov, priateľstvá medzi au-pairkami, kontrast pôvodných očakávaní a neskoršej banality. Jednou z foriem trávenia voľného času je aj nakupovanie, ktoré au-pairkám umožňuje únik a dočasné primiešanie sa k inej triede (*To London, to London to buy a fine... Primark sweater*, s. 128). Hoci obdobie au-pair je „dievčenský čas“ (s. 137), Búriková a Miller si všimajú aj vzťahy s mužmi, predovšetkým potenciál pre väčšie riskovanie a krátkodobé vzťahy, ale aj reštriktívny prístup rodín k vzťahom dievčat.

Keďže rozhovory boli realizované aj s 5 au-pairmi, práve v kapitole *Men* (najmä *Male au pairs*, s. 150–155) sa objavuje materiál s veľkým potenciálom na preskúmanie rodových aspektov au-pair. Tvrdenia, v ktorých sa rysuje rozdiel medzi ženami a mužmi au-pairmi, napr.: „muži prichádzajú do Británie skôr preto, aby mohli naplniť svoju povinnosť získať dostatočné finančné prostriedky na kúpu bytu, postavenie domu, založenie rodiny alebo – v niektorých prípadoch – podniku“ (s. 147), sa však ďalej nerozvíjajú a autorka s autorom nevyužívajú ich analytický potenciál. Viac rodovo zameranej analýzy a kontextualizácie by si vyžadovali zistenia, že existuje odlišný prístup k mužským au-pairom, že od au-paira sa očakávajú iné vlastnosti (napr. fyzická sila), že v súvislosti s au-pairmi vo výraznej miere existuje riziko obvinenia z pedofílie alebo že chlapci majú menšie problémy s upratovaním, pretože je to „iba ich práca“ a kritiku nevzťahujú k *ideálu dobrej gazdinej alebo matky* (s. 152).

Pri fenoméne au-pair zohráva úlohu prelievanie a kombinovanie pracovnej a rodinnej sféry. Búriková a Miller tento fakt zachytávajú v pomenovaní au-pair ako diskurzu „pseudorodinného usporiadania“. Au-pairky žijú s rodinou, no nie

sú jej súčasťou. Za svoju prácu dostávajú peniaze, no tie sa nechápu ako zdaňovaná mzda, ale ako vreckové. Nemali by pracou stráviť viac ako 5 hodín denne a dva dni v týždni by mali mať voľné. Koncept pseudorodiny, v ktorom má byť au-pairka súčasťou domácnosti skôr ako členka než ako pracovná sila, však prispieva k využívaniu mladých žien a k nerovnému zaobchádzaniu s nimi (umožňuje žiadať obeť pre vec rodiny, bez finančnej odmeny). Pre ženy je zväzujúci, pretože nemusia mať záujem o intenzívny/pseudorodičovský vzťah.

Búriková a Miller formulujú svoje odporúčania, ktoré, ako veria, by mohli zlepšiť situáciu na oboch stranách vzťahu. Ja sa však nazdávam, že diskurz práce skôr v neprospech au-pairiek ako rodín. Vylepšenia, ktoré autor a autorka navrhujú, majú podobu legislatívnych úprav (definovanie práva byť doma mimo pracovného času, ľahkého upratovania a pod.), ale aj reálnej inštitucionálnej kontroly (napr. ombudsperson pre au-pairky).

Inštitúcia au-pair by mala prekonať zmeny, no v duchu tejto publikácie by mala byť au-pair začlenená pod rodinnú sféru, t. j. nemala by byť regulovaná ako zamestnanie, hoci by mala byť relatívne autonómna. Tento záver je vzhľadom na predošlú kritickú reflexiu pseudorodinného usporiadania au-pair pomerne prekvapivo jednoznačný. Nazdávam sa, že by za zváženie stála (aj preto, že au-pair má často blízko ku kontrahovanej práci) otázka regulácie au-pair ako práce, ktorá by umožnila vyhnúť sa zneužívaniu v „mene rodiny“. Aj keď au-pair môže mať v životoch mladých žien z mnohých dôvodov emancipačný charakter, chápanie au-pair ako iniciačného rituálu, podobne ako rodinného usporiadania, by mohlo napomáhať ospravedlňovanie a toleranciu nevýhodných podmienok, šikanovania a nadpráce.

### Literatúra

Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. (eds.) 2002. *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. London: Granta Books.

## ZPRÁVA Z KONFERENCE ŽENY A EKONOMIKA / Kateřina Cidlinská, Alice Červinková, Alena Ortenová

Konference „Ženy a ekonomika“, kterou společně uspořádaly Česká ženská lobby a Nadace Friedricha Eberta, se konala v polovině března v Praze v Akademickém konferenčním centru. Konference se věnovala genderovým souvislostem stávajícího ekonomického uspořádání, a to ze dvou úhlů pohledu. Za první tematizovala péči jako genderovanou činnost, tedy činnost, která je chápána jako „ženská práce“ a která je vykonávána v soukromé sféře a pro tradiční ekonomický pohled je neviditelná. Za druhé se konference zaměřila na genderové aspekty ekonomické krize a zabývala se dopadem krize na trh práce. V dopolední sekci, která byla věnovaná péči, vystoupila s příspěvkem německá psycholožka a feministická teoretička Barbara Stiegler, vedoucí odboru genderové politiky v oddělení hospodářské a sociální politiky Fridrich Ebert Stiftung Bonn, v diskusním panelu dále vystoupily: Alexandra Jachanová-Doleželová, Radka Dudová a Eliška Kodyšová.

Barbara Stiegler ve svém příspěvku zdůraznila důležitost neplacené péče pro fungování celé společnosti, jejíž organizace by se bez poskytování neplacené péče zhroutila. Zaměřila se především na oblast péče o staré lidi. Ačkoliv hovořila o tom, že tržní logika a logika péče jsou nesouměřitelné, protože stojí na jiných východiscích a hodnotách, podpořila své argumenty údaji, které převáděly a přepočítávaly neplacenou péči na čísla srozumitelná tržní logice. Tímto způsobem nejsme zvyklí o neplacené péči poskytované především ženami uvažovat, nicméně je důležité do debaty přinášet i takto argumentované příspěvky, protože pak je možné debatovat o neplacené práci v ekonomickém diskursu a poukázat na silnou provázanost veřejné a osobní životní sféry. Mimo jiné uvedla, že 68 % péče o staré lidi je poskytováno v domácím prostředí ženami a zahrnuje 3,2 miliardy hodin péče ročně. Podle Stiegler je péče

Hess, S. 2000/2001. „Au-pairstvo: migračná stratégia mladých žien zo Slovenska.“ *Aspekt*, č. 2/2000–1/2001: 265–271.

Kiczková, Z. et al. 2006. *Pamäť žien. O skúsenosti sebaútvárania v biografických rozhovoroch*. Bratislava: IRIS.

Kiczková, Z. 2007. „Vy/rozprávaná a pre/žitá biografía. Interpretácia analýza naratívneho interview.“ Pp. 96–111 in Cviková, J. et al. (eds.) *Histórie žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava: ASPEKT.

### Poznámky

**1** Rozdiel v zastúpení rodín a au-pairiek spôsobil fakt, že v niektorých prípadoch išlo o rodiny, ktorých au-pairky sa objavujú vo výskumnej vzorke, v iných nie, ako aj to, že niekoľko dievčat počas roka zmenilo rodinu. Rozhovory s au-pairkami realizovala Zuzana Búriková, s rodinami pracoval Daniel Miller.

**2** Všetky citované úryvky z knihy preložila L. K.

**3** Citát referuje na metodologické uchopenie skúmanej problematiky v publikácii *Pamäť žien* (Kiczková, et al. 2006).

**4** Odlišuje sa od fiktívnosti mien alebo od malých zmien (vynechanie detailných informácií) v texte za účelom uchovania anonymity respondentiek, ktoré nemusia znamenať výrazný zásah do autenticity príbehov.

**5** Stereotypné predstavy a predsudky sa týkajú aj židovských, moslimských a „čiernych“ rodín.

**6** „Zuzana zistila, že v 82 z 86 prípadov zamestnávateľov, z ktorých mnohí vykresľovali sami seba ako ‚mäkkú ruku‘, v skutočnosti očakávali od svojej au-pairky prácu nad povolený rámec hodín alebo porušovali inú časť právnych predpisov.“ (S. 79)

**7** Literatúra je v časti *References* zastúpená menami ako B. Anderson, S. Hess, B. Ehrenreich, S. R. Parreñas, A. Hochschild, P. Bourdieu a i.

**8** K tomuto nepochybne vedie aj charakter výskumnej vzorky. Tvoria ju ženy od 18 do 31 rokov, ktoré prišli do Londýna na obdobie 6 mesiacov až 4 rokov, zvyčajne prostredníctvom špecializovaných agentúr. Polovica z nich pochádzala z rurálneho a polovica z urbánneho prostredia. 13 zúčastnených au-pairiek malo univerzitný titul, 5 z nich pracovalo na svojom PhD. Iné práve skončili strednú školu. Zaujímavé by bolo sledovať i skupinu mladých žien, ktoré túto činnosť vykonávajú ako svoje povolanie, menej kvalifikované a staršie ženy, alebo konfrontovať uvedené chápanie au-pair napr. vo vzťahu Veľká Británia – krajiny tretieho sveta.

**9** Posun k nadindividuálnej rovine problému sa priamo ponúka na konci každej kapitoly. Namiesto tzv. *Snippet*, ktoré tvoria úryvky z časopisu *Markíza*, blogu *SME* alebo materiálov *Student agency*, sa mohli autor a autorka pokúsiť radšej o zhrnutia.

## NE/ZABUDNUTÉ KROKY ŽIEN K „VLASTNEJ IZBE“ / MARIANA SZAPUOVÁ FARKAŠOVÁ, E. 2006. NA CESTE K „VLASTNEJ IZBE“. POSTAVY/PODOBY/PROBLÉMY FEMINISTICKEJ FILOZOFIE. BRATISLAVA: IRIS.

Jeden zo zásadných záverov, ku ktorým feministická polemika s filozofickým kánonom dospela v 70. rokoch minulého storočia, spočíva v tvrdení o androcentrizme západnej filozofickej tradície. Je historickým faktom, že filozofia bola vo svojom vývine ovládaná a kontrolovaná mužmi, a táto

mužská dominancia vo filozofii či nad filozofiou sa spájala aj so zneviediteľňovaním a zamlčivaním žien ako subjektov filozofického myslenia; so skutočnosťou, že dejiny filozofie sa dodnes prezentujú ako dejiny ideí významných mužov, ako dejiny, kde ženy takmer úplne absentujú (porovnaj

žien využívajú ako úspora štátnych výdajů – hodnotu neplacené péče o staré lidi lze vyčíslit a její hodnota činí 44 miliard euro. Přitom se ale ženy vzdávají placené práce nebo si zkracují úvazky, aby mohly o starší členy rodiny pečovat, a to je pak v důsledku může přivádět na hranici chudoby. Podle Stiegler je nutné, aby státní sociální politiky přestaly pojímat péči jako úsporu veřejných výdajů a vytvářely taková politická rozhodnutí, která zapojí neplacenou péči do hry. V tom by podle Stiegler mohly přispět feministické ekonomické teoretiky. Alexandra Jachanová-Doleželová navázala na Barbaru Stiegler. Pokud existuje ekonomika práce, pak by měla existovat i ekonomika péče, což by znamenalo přenesení odpovědnosti za péči od žen směrem do veřejného prostoru. Radka Dudová se zaměřila na další velkou oblast péče, a to péči o malé děti. Upozornila, že 20 % dětí vyrůstá v rodině, kterou tvoří matky samoživitelky. Ty jsou ovšem na pracovním trhu diskriminované, mají (od 90. let) ztíženou konkurenceschopnost, nižší výdělek a lze očekávat, že v době krize se jejich situace ještě zhorší. Dopolední blok uzavřel příspěvek Elišky Kodyšové, psychologky a psychoterapeutky, která ve svém diskusním vstupu otevřela téma sebevědomí žen. Stát vytváří takové podmínky, které nahrávají ideologii mateřství postavené na předpokladu, že žena je hlavní, ne-li jedinou osobou zodpovědnou za dítě a jeho zdravý vývoj. Nejen že tento přístup oslabuje roli otce při péči a výchově o potomky, ale zároveň snižuje možnost žen uplatnit se v profesi, protože očekává dlouhodobou péči o dítě ze strany matky. Kodyšová se odvolávala také na výzkumy provedené v zemích, kde ženy více využívají částečných úvazků a vracejí se na trh práce dříve po porodu než ženy v ČR, které ukazují, že tyto ženy se cítí sebevědomější i efektivnější v roli matky a nejsou v takovém psychickém stresu jako ženy, které zůstávají doma s dítětem, což se odráží na jejich vztahu s dítětem i jeho otcem.

Příspěvky dopoledního panelu tedy poukázaly na různé aspekty péče. Zdůraznily její úzkou propojenost s fungováním národních ekonomik, jakkoliv je neplacená práce a péče v tomto ohledu neviditelná a neoceňovaná. Společensky očekávaná a veřejnými politi-

McAlister 1994). Práve preto je stále opodstatnené pýtať sa, či je to naozaj tak, ako sa to najčastejšie prezentuje,<sup>1</sup> že ženy v minulosti úplne absentovali vo sfére filozofie, alebo ide skôr o to, že síce v nej boli činné, ale ich výkony ostali neuznané a ich názory nezaznamenané. V snahe zdokumentovať, že k historickej pravde je oveľa bližšie tá druhá možnosť, načrtáva Etela Farkašová svoj projekt „nového čítania“ dejín myslenia. Ide o čítanie, v ktorom do popredia záujmu umiestňuje myšlienky filozofujúcich žien so zámerom pripomenúť ich cestu k „vlastnej izbe“, k vlastnému priestoru, ktorého sa ženám po dlhé stáročia nedostávalo a ktorý je dôležitou podmienkou akejkolvek tvorby, či už umeleckej alebo filozofickej. Metafora „vlastnej izby“, ktorú anglická spisovateľka a feministická mysliteľka Virginia Woolf použila v jednej zo svojich azda najznámejších literárnych esejí, dobre poslúžila aj Etele Farkašovej, aby priblížila nielen požiadavku uvedenej spisovateľky, aby aj ženy mohli disponovať „vlastnou izbou“ zaručujúcou slobodu a nezávislosť, ale aj cestu, ktorou tento typ kritického myslenia obhajujúceho práva žien musel prejsť, aby takáto požiadavka mohla byť sformulovaná a artikulovaná. Je symptomatické, že autorka svoj pôvodný zámer – priblížiť tvorbu a myslenie dvoch spisovateľiek, ktoré sa výrazne zaslúžili o rozvoj feministického myslenia v období prvej vlny feminizmu, Mary Wollstonecraft a Virginie Woolf – rozšírila, ako sa o tom v úvode zmieňuje, práve pod vplyvom toho, že v textoch týchto autoriek nachádzala mnohé odkazy na myšlienky žien dôb dávno minulých. Autorka recenzovanej monografie siahla preto oveľa hlbšie do dejín myslenia, aby predstavila aj počiatočnú fázu feministického, presnejšie „protofeministického“ myslenia v jeho historickej kontinuite.

Farkašová pozorne sleduje „prvé kroky“ na ceste k „vlastnej izbe“ ženy ako slobodnej, svojprávnej a tvorivej bytosti; načrtáva cestu, na ktorú vykročili už niektoré antické mysliteľky, a približuje názory celej plejády filozofiek, ktorých mená by sme zbytočne hľadali v štandardných učebniciach

dejín filozofie či vo väčšine filozofických slovníkov a encyklopédií. Dôležitým motívom pre takéto „nové čítanie“ dejín myslenia je pre autorku hlavne potreba „vzpierať sa jednak proti nespravodlivým interpretáciám dejín kultúry ako výlučne mužskej záležitosti, proti nemenej nespravodlivej marginalizácii ženy, ženskej skúsenosti v rámci dominantných filozofických systémov, a jednak rozvíjať filozofiu, ktorou sa ako leitmotív vinie záujem o zrovnoprávnenie žien“ (s. 15).<sup>2</sup> Svoje nové čítanie pritom nevzťahuje len na dejiny filozofie, ale aj na „návraty k dejinám umenia a kultúry v najširšom zmysle slova“ (s. 16), aby v nich odhaľovala stopy myslenia žien.

Aj keď celková koncepcia Farkašovej práce, v centre ktorej stojí myšlienková tvorba dvoch významných osobností prvej vlny feminizmu, Mary Wollstonecraft a Virginie Woolf, neposkytuje dostatočný priestor pre komplexnejšiu a hlbšiu analýzu filozofického odkazu všetkých predstavovaných autoriek (čo napokon ani nie je jej primárnym cieľom), jej exkurz do dejín filozofie presvedčivo preukazuje výrazný moment kontinuity v myslení, sústredenej okolo otázky sebavyjadrenia a sebarealizácie ženy, ako aj na problém spravodlivého usporiadania rodových vzťahov. Predstavuje zároveň výzvu (nielen pre historikov a historičky filozofie) k podrobnejšiemu a všestrannejšiemu preskúmaniu zástoja žien v dejinách filozofického myslenia, ako aj k ďalším, tematicky širšie koncipovaným výskumom o konkrétnych podobách, príčinách a dôsledkoch vylučovania žien z filozofického kánonu či ich zamlčovania.

V centre analýzy a filozofických reflexií Etely Farkašovej stojí anglická mysliteľka a spisovateľka, vplyvná teoretická osvietenského liberálneho feminizmu Mary Wollstonecraft z druhej polovice 18. storočia a anglická spisovateľka žijúca na sklonku 19. a v prvej polovici 20. storočia Virginia Adeline Woolf. Obe tieto autorky, hoci ich delí skoro jedno storočie, možno považovať za výrazné predstaviteľky prvej vlny feminizmu a viaceré z ich

kami podporovaná role ženy jako primární pečovatelky představuje pro ženy nejen obtížnější budování profesní dráhy, ale také riziko chudoby a společenského vyloučení.

Odpolední blok byl věnovaný genderovým aspektům finanční krize. Úvodní příspěvek přednesla Christa Wichterich. V panelu dále vystoupila Ilona Švihlíková, Linda Sokačová, Zuzana Uhde a Dalibor Holý. Christa Wichterich působí jako nezávislá novinářka, publicistka a konzultantka v oblasti rozvojové spolupráce. V současnosti vyučuje v Institutu pro mezinárodní rozvoj na Vídeňské univerzitě. Je členkou akademického výboru hnutí ATTAC v Německu a organizace Women in Development Europe (WIDE). Wichterich věnovala svůj příspěvek globální krizi z feministické perspektivy, respektive feministické ekonomii. Vysvětlila příčiny krize, představila její dopady a seznámila publikum s předpoklady pro to, aby se další globální krize v budoucnu neopakovala. Hlavním poselstvím příspěvku Wichterich však bylo upozornění na současné nešťastné řešení krize pouze podle logiky tržní ekonomiky a s ohledem na globální konkurenceschopnost státu, tedy řešení, kdy se snižují výdaje na lidi a zároveň se na ně přenášejí rizika z firem a ze státu. Namísto těchto pseudořešení, jejichž cílem je vlastně jen stabilizovat současný systém, který však krizi způsobil, je nutné přistoupit k radikálnějším změnám celého systému. Je třeba změnit přístup k hodnotám, nákladům a rizikům tak, aby nebyly přenášeny seshora dolů, nýbrž naopak. V první řadě je podle Wichterich nutné odpovědět na globální krizi globální regulací finančního trhu a odstranit spekulaci s životně nezbytnými věcmi. Je nutné upřednostňovat zajištění potřeb a péče nad růstem a maximalizací zisku.

Druhou mluvčí odpoledního panelu byla Ilona Švihlíková, ekonomka přednášející na Vysoké škole mezinárodních a veřejných vztahů v Praze a autorka knihy Globalizace a krize. Její příspěvek se do značné míry překrýval s příspěvkem Wichterich, neboť se zaměřoval na příčiny globální krize a kritiku jejího aktuálního řešení. Na rozdíl od Wichterich, jejíž příspěvek byl obecnějšího rázu

myšlienok rezonovali aj v neskorších obdobiach, ba, ako nás o tom presvedča Etela Farkašová, sú aktuálne aj v súčasnosti. Tvorbu oboch uvedených autoriek umiestňuje do širšieho dobového spoločenského, kultúrneho aj politického kontextu a v tomto kontexte načrtáva aj genézu feminizmu a jeho myšlienkového horizontu. Vyzdvihuje aj vplyv, aký na formujúce sa feministické myslenie mali dobové ideové hnutia, najmä osvietenstvo a socialistický utopizmus. Názory uvedených mysliteľiek umiestňuje autorka aj do súčasného filozofického kontextu, napr. esejistickú knihu Virginie Woolf *Tri guiney* navrhuje čítať ako „filozofické uvažovanie o výchove/vzdelávaní, resp. ako náčrt filozofie výchovy“ (s. 129) s výraznou inšpiračnou silou aj pre súčasné filozofické koncepcie výchovy. Podobne navrhuje čítať jej esej *Vlastná izba* ako kritickú polemičku s epistemologickým individualizmom, typickým napr. pre Descartovu filozofiu.

V úvodnej časti monografie, venovanej vymedzeniu feminizmu ako teórie aj ako hnutia, Farkašová zdôrazňuje, že „feminizmus ako teoretické východisko a aj ako sociálne hnutie je primárne motivovaný a formovaný skúsenosťou žien“ (s. 13). Práve hľadisko skúsenosti aplikuje pri svojej analýze názorov obidvoch autoriek, ako aj pri hodnotení ich významu pre rozvoj feministickej teórie a recepcie ich diela, či už literárneho alebo teoreticko-filozofického. Vo svojich reflexiách sa inšpiruje postulátom feministickej epistemológie o význame životných osudov a životných skúseností na tvorbu teórie, podrobne si všíma súvislosti životných osudov analyzovaných autoriek s ich myšlienkovou tvorbou. V súvislosti s názormi Wollstonecraft, formulovanými predovšetkým v diele *Obhajoba ženských práv* (1792), Farkašová poukazuje na to, že „život ideí (vrátane ideí feministických) nemožno vyabstrahovať z tohto osobného kontextu, z kontextu osobnej skúsenosti“ (s. 65). Na druhej strane však upozorňuje aj na to, že práve akcentovanie súkromného života zo strany jej životopiscov, hlavne zo strany jej

manžela, ktorý napísal knihu memoárov po smrti manželky, viedlo k „istej depolitizácii spisovateľkiných vystúpení“, k pokusu „vtesnať jej revoltu do osobného (intímneho) príbehu, a tým oslabiť jeho ideové (ba až ideologické) pôsobenie na dobové myslenie“ (s. 64).

Zaujímavé sú autorkine úvahy venované jazykovej a stylistickej stránke spisu Mary Wollstonecraft. Tieto úvahy reflektujú aj niektoré novšie diskusie, ktoré sa na tému „ženského jazyka“ a „ženského písania“ rozvinuli v súčasnej feministickej filozofii a literárnej teórii. A hoci tieto témy patria medzi centrálnu hlavne v tretej časti recenzovanej monografie venovanej postave Virginie Woolf, je pozoruhodné – a neváham dodať, že pre perspektívu, z ktorej sa Etela Farkašová približuje k uchopeniu svojej témy, aj príznačné – že autorka sa snaží o interpretáciu z perspektívy, ktorá prekonáva tradičné a zaužívané schémy myslenia, stavajúce do protikladu racionálny a emocionálny aspekt myslenia alebo filozofický, argumentatívny a literárny, obrazný a metaforický štýl písania a pod. A možno s ňou len súhlasím aj v tom, že pri posudzovaní stylistickej roviny spisu Wollstonecraft, pri uvažovaní o tom, či je prípustné vnášať literárny, či aj „ozdobný“ štýl do spisu s filozofickými nárokmi, je dôležité to, že táto mysliteľka sa usilovala o to, „aby sa jazyk osvietenského rozumu stal aj vlastníctvom žien“ (s. 59). Zároveň si myslím, že spisovateľkin (žiaľ, nezrealizovaný) zámer napísať druhý diel *Obhajoby ženských práv* s „väčším dôrazom na racionalitu a filozofický charakter textu“ (s. 60) nemusí nutne znamenať zámer priblížiť ženský jazyk jazyku mužskému, ale možno ho interpretovať aj ako zámer postaviť sa proti „vyvlastneniu“ racionálneho, argumentatívneho štýlu písania mužmi.

V úsilí o zachytenie historickej kontinuity feministického myslenia sa pre Farkašovú stala ťažiskovou postavou Virginia Woolf, ktorej je venovaná druhá, tematicky aj rozsahom centrálna časť jej monografie. Autorka tu podáva osobný, literárny a filozofický portrét uvedenej spisovateľky, ktorá je

a upozorňoval na více jednotlivých aspektů krize, Švihlíková se rozhodla pro podrobnější analýzu trhu práce a zaměřila se na řešení nezaměstnanosti v ČR. Zde jsou propagovány dva hlavní přístupy k řešení – neokonzervativní a neoliberální. Neokonzervativní řešení spočívá ve vytlačení žen z trhu práce a znovunastolení tradičního chlebovárcovského modelu rodiny muže živitele a ženy v domácnosti. Neoliberální přístup naopak říká, že ženy by neměly zůstat po porodu dlouho doma, neboť pak se jejich návrat na trh práce stává obtížným nebo nemožným a je škoda, aby tato pracovní síla zůstala nevyužita. Jakkoli by se tento přístup mohl na první pohled zdát z genderového hlediska méně problematický než první, ve výsledku ženy stejně znevýhodňuje, neboť v praxi by měl znamenat širší využívání částečných úvazků ženami. Jedná se tedy o „řešení“ podle logiky, že žena je schopná vykonat stejnou práci jako muž, ale za méně peněz, vzhledem k tomu, že reálně částečný úvazek v podstatě znamená stejný objem a kvalitu práce, ale za nižší mzdu, tedy řešení velice výhodné pro firmy. Pro Švihlíkovou není společensky akceptovatelné ani jedno z těchto řešení nejen z genderového hlediska, nýbrž i z hlediska elementární ekonomické logiky, pokud nechceme krizi prohlubovat. Základem skutečně efektivního řešení je tedy podle ní začít vést hlubokou systémovou debatu nejen o genderových aspektech práce, ale o práci jako takové, zejména o vztahu kapitálu a práce, neboť prozatím se nerovnost mezi nimi stále prohlubuje.

Linda Sokačová, ředitelka Gender Studies, o. p. s., se ve svém příspěvku zaměřila především na roli sociálního státu, jeho současnou demontáž a negativní důsledky, které plynou z privatizace veřejných služeb. Připomněla, podobně jako předchozí panelistky, že zatímco v počátcích finanční krize v roce 2008 se na západ od nás (včetně představitelů Evropské unie) hovořilo o krizi současného kapitalistického systému, tak „kritika utichla a krize se léčí tím, co ji způsobilo“. Hlavním a prakticky jediným lékem na ekonomickou krizi je omezování veřejných politik a privatizace veřejných oblastí, jako jsou zdravotnictví a školství. Sokačová spatřuje problém

aj v domácom prostredí dobre známa najmä ako predstaviteľka britského literárneho modernizmu 20. storočia. Perspektíva, z ktorej Farkašová uchopuje literárnu a esejistickú tvorbu spisovateľky, nie je primárne literárnoteoretická (hoci nemožno poprieť, že aj táto dimenzia je v autorkiných analýzach a interpretáciách zastúpená); jej pohľad sa upriamuje na spisovateľkino dielo – povedané slovami samotnej autorky – „z rodovo diferencovanej perspektívy“ (s. 93). Jej pozornosť sa orientuje najmä na tie aspekty v tvorbe spisovateľky, či už tematické alebo jazykové, formálne, ktorými najvýraznejšie zasiahla do rozvoja feministického myslenia, ale aj feministickej prózy, esejistiky, literárnej teórie a v neposlednom rade i do rozvoja feministickej filozofie. Inovatívnosť prístupu Farkašovej spočíva podľa môjho názoru okrem iného práve v tom, že tvorbu anglickej spisovateľky osvetľuje a interpretuje vo viacerých kontextoch – okrem kontextu osobnej biografie, ktorá zohráva pri interpretácii nepochybne dôležitú úlohu, je to kontext feministickej filozofie a kontext feministickej literárnej vedy, pričom, ako sa zdá, kontext feministickej filozofie je pre autorku mimoriadne dôležitou interpretačnou mriežkou. Prejavuje sa to okrem iného aj v častom usúvzťažňovaní myšlienok Virginie Woolf s niektorými koncepciami rozvíjanými v rámci súčasnej feministickej filozofie. Za mimoriadne zaujímavé považujem aj postrehy autorky o istej paralele medzi niektorými spisovateľkinými názormi o vzťahu medzi poznaním a sociálnou pozíciou na jednej strane a niektorými tézami epistemologickej teórie stanoviska<sup>3</sup> na druhej strane. V postoji Woolf, ktorá usúvzťažňuje pohľad na svet so sociálnou pozíciou a jej zodpovedajúcou skúsenosťou, identifikuje Farkašová „zárodok neskorších koncepcií situovaného poznania a stanoviskových koncepcií vo feministickej epistemológii“ (s. 136). Momenty súzvuku nachádza aj medzi videním sveta a pozíciou ženy v ňom očami (a textami) Woolf a feministickou koncepciou etiky starostlivosti súčasnej teoretičky Carol Gilligan.

Súčasná diskusia o tvorbe Virginie Woolf sú bohaté na rôznorodé reflexie a interpretácie a neraz v nich nachádzame aj protichodné názory, aj keď v súčasnosti sa už málokedy spochybňuje feministický náboj viacerých jej textov, najmä esejí. Eseje *Tri guiney* a *Vlastná izba* Farkašová predstavuje z hľadiska ich feministického sociálnokritického a utopického aspektu. Sú to eseje, v ktorých Woolf najexplicitnejšie prezentovala svoje feministické postoje a v ktorých najotvorenejšie tematizovala otázky týkajúce sa postavenia žien v patriarchálnej spoločnosti. V týchto textoch spisovateľka odkryla viaceré teoretické, ale aj prakticko-politické problémy, ktoré dodnes rezonujú vo feministickom myslení a zároveň predstavila svoje, tiež dodnes inšpiratívne, sociálne vízie. Farkašová tu podrobnejšie rozoberá viaceré témy, ku ktorým sa Woolf vo svojich esejach vyjadrovala, načrtáva spôsoby ich filozofickej interpretácie, resp. ďalšej analýzy (napr. úvahy Woolf o vzdelávaní žien, o cieľoch a charaktere takéhoto vzdelávania domýšľa autorka v kontexte epistemologických otázok o charaktere dominujúcich typov a spôsobov poznania, o vzťahu medzi poznaním a hodnotením), pričom sa nevyhýba ani témam kontroverznejším, dodnes vyvolávajúcim polemiky, ako je napr. problematika špecifickosti ženského písania. Autorka si všíma aj niektoré woolfovské reflexie a interpretácie, prítomné v súčasnej feministickej literatúre, a s niektorými vstupuje do zaujímavých polemík. Tak je to napr. v súvislosti s otázkou „rodovej diferencovanosti literatúry“ (s. 134), s otázkou špecifickosti literatúry písanej ženami či v súvislosti so spisovateľkinou víziou akejsi „mentálnej androgýnie“. Farkašová pri reflexii uvedených názorov Woolf odmieta viaceré súčasné interpretácie, ktoré v spisovateľkinej obhajobe špecifickosti ženského písania na jednej strane a jej zdôrazňovaní obojpohlavnosti mysle ako dôležitej podmienky pre umeleckú tvorbu na druhej strane vidia prejav nekonzistentnosti či paradoxnosti jej myslenia. Podľa názoru autorky sa totiž tieto dva postoje vôbec nemusia navzájom vylučovať, veď

v tom, že sociální stát začal být chápán jako přístup, který je funkční pouze v prosperující ekonomice. Pohled Gender Studies, o. p. s., je odlišný, a naopak staví na předpokladu, že sociální stát umožňuje a podněcuje skrze veřejné politiky a služby rovné příležitosti, ty pak souvisejí s prosperitou, i když chápány šířeji než v ekonomickém duchu. Největší škrtý se odehrávají v oblasti rodinné politiky. Problematické je především to, že se nejedná o koncepční a systémové kroky, ale právě jen o škrtý (doprovázené ideologickými zdůvodněními). Jedním z příkladů privatizace veřejné sféry je politika státu vůči předškolním zařízením. Veřejné školky trpí zásadním podfinancováním, a zároveň stát finančně podporuje vznik těchto zařízení ve firmách. Podle Sokačové je vysoce pravděpodobné, že za několik let dojde k tomu, že veřejná předškolní zařízení budou označena jako ta, která nezvládají svou roli, což může vést k další privatizaci této služby a následně ke zvýšení nákladů domácností (zejména rodin s dětmi).

Další prezentující v panelu byla Zuzana Uhde, členka oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Ve svém příspěvku se zaměřila na to, jaké důsledky má současný společenský vývoj na emancipaci žen. Uhde předdeslala, že vstup žen na trh práce neznamenal jejich emancipaci, ale došlo k „zastavení genderové revoluce“ (Hochschild), protože ženy se dostaly do situace „dvojí směny“, kdy se spolu s placenou prací v zaměstnání nadále zásadním způsobem podílely na péči o rodinu. Uhde v souladu s předřečnicemi chápe ekonomickou krizi jako důkaz selhání neoliberálního modelu, který je založen na maximalizaci zisků. Krize pak nepředstavuje „izolovaný moment“, ale představuje vyústění dlouhodobých trendů. Společnosti založené především na tržních principech nemají nástroje na to, aby zajistily rovné postavení žen ve společnosti, protože v rámci tržního modelu není oceňována péče, a jsou to stále především ženy, které jsou zodpovědné za sociální reprodukci. Uhde podtrhla klíčovou roli veřejného modelu péče, který ale ustupuje do pozadí dvěma souběžně probíhajícím procesům – jednak tlaku na přenesení péče zpět do soukromé sféry a zároveň „ztržnění“ péče. Zahrnutí péče do

obojpohlavnost mysle nemusí znamenať „popretie významu rodovo diferencovanej identity, spisovateľka chce ním naznačiť dôležitosť ‚spolupráce medzi mužom a ženou‘, akési prepojenie mužských a ženských prvkov“ (s. 146). Podobne odmieta Farkašová aj výčitky, adresované Woolf za viaceré ambivalentnosti a viacznačnosti v jej názoroch, ktoré v očiach niektorých súčasných feministických teoretických spochybňujú vyhranenost jej feminizmu. Woolf podľa jej názoru „akoby v textoch rozohrávala hru, v rámci ktorej predstavuje (čo aj prostredníctvom fikcie) rôzne variácie ‚tuhých‘ a ‚uvoľnenejších‘, ‚tekutých‘ identít“ (s. 146). Autorka znovu prichádza so zaujímavým návrhom – navrhuje čítať woolfovskú ambivalentnosť nie ako nedostatok či ako prejav nekonzistentnosti, ale ako adekvátnu formu, ktorá sprevádza spisovateľkino úsilie o zachytenie ambivalentnosti samotných fenoménov života a v tomto zmysle môže vystupovať ako pozitívny program. Za rovnako inšpiratívnu možno považovať jej analýzu „mlčania“ ako dôležitého prvku ženského písania, ako ho praktizovala Woolf. Fenomén mlčania si však autorka nevšíma len ako štýlotvorný a významotvorný prvok v textoch anglickej spisovateľky, ale odhaľuje aj jej hlbšie, filozoficky relevantné dimenzie či epistemologické, sociálnofilozofické a etické implikácie. V jej interpretácii mlčanie nadobúda prvok pozitivity a aktivity. V spôsobe, akým Woolf s týmto fenoménom pracuje, identifikuje jej úsilie o nájdenie výrazu pre umlčovaných a vidí v ňom prejav jej zmyslu pre rodovú spravodlivosť.

Feministické myslenie sa za ostatných zhruba 15 rokov etablovalo na slovenskej filozofickej scéne a stalo sa súčasťou akademického diskurzu (nepochybne aj zásluhou autorky recenzovanej monografie). Sledovaním cesty, ktorou tento typ kritického myslenia obhajujúceho práva žien musel prejsť, aby nárok žien na „vlastnú izbu“ mohol byť artikulovaný a obhajovaný, Farkašovej monografia predstavuje dôležitý príspevok k poznaniu histórie feministického myslenia a feministického filozofovania. Domnievam sa, že aj na

jej písanie možno vzťahovať slová, ktorými charakterizuje písanie Woolf: „Je to písanie, ktoré smeruje k objektivite, no zároveň nestráca nič zo subjektivity svojej autorky; písanie, ktoré sa usiluje o nezaujatost, no zároveň nepopiera svoju zaujatost“ (s. 146). Možno práve vďaka svojej „zaujatosti“, osobitne voči osobe a tvorbe Virgine Woolf, ku ktorej sa Farkašová otvorene priznáva, ponúka jej kniha čítanie, v ktorom sa mimoriadne pútavý štýl spája s hĺbkou filozofického pohľadu.

## Literatúra

- Farkašová, E. 2002. „Situovanost vedeckého poznania versus jeho objektivita.“ *Filozofia*, roč. 57, č. 6: 383–393.
- Farkašová, E. 2005. „Stanovisko ako epistemologická/metodologická stratégia? (Diskusie v súčasnej feministickej filozofii).“ *Filozofia*, roč. 60, č. 6: 399–412.
- Farkašová, E. 2007. „Logika stanoviska vo feministickej epistemológii: úspechy a úskalia.“ Pp. 54–72 in Heczková, L. (ed.). *Vztahy, jazyky, těla. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*. Praha: FHS UK.
- Kalnická, Z. 2010. *Filozofie a feminizmus*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostrave.
- McAlister, L. L. 1994. „On the Possibility of Feminist Philosophy.“ *Hypatia*, Vol. 9, No. 3: 188–197.

## Poznámky

- 1 Jeden z problémov, s ktorými sa feministický pohľad na tradičný filozofický kánon musí konfrontovať, sa často formuluje v podobe narážky na údajnú absenciu žien v dejinách filozofie. O stratégiách marginalizácie filozofií v súčasnosti prezentovanom filozofickom kánone v Českej republike pozri Kalnická 2010: 80–107.
- 2 Všetky uvádzané citácie sa vzťahujú k recenzovanej knihe.
- 3 Problematike situovaného poznania a teórii stanoviska ako feministickej epistemologickej koncepcii sa venuje Etela Farkašová dlhodobejšie, pozri napr. Farkašová 2002, 2005, 2007.

trhu práce vedlo k vytvoření pečovatelského sektoru, který je podfinancovaný, nejistý a je chápán jako špatně placené a druhořadé zaměstnání. Uhde představila koncept deformované emancipace, který popisuje situaci, při níž dochází k sociální polarizaci a k nové, sociální a kulturní dělbě práce mezi ženami. Spolu s odstraňováním veřejného sektoru a privatizací péče se objevují pomocnice v domácnosti. Tak dochází k upevňování normativního požadavku na genderovanost péče (místo ženy se stará jiná žena, práce se nedělí mezi partnery). Zároveň toto nové rozdělení rolí mezi ženami znemožňuje nový rozjezd výše uvedené „zastavené genderové revoluce“.

Panel uzavřelo vystoupení Dalibora Holého, ředitele Odboru statistiky trhu práce a rovných příležitostí. Holý postavil svůj příspěvek na představení některých základních statistických ukazatelů, které prokazatelně dokládají diskriminaci žen na trhu práce. Ženy mají na trhu práce jednoznačně slabší a méně pevné postavení, které je dané jak vyšší nezaměstnaností, tak nižšími výdělky. Při sledování rozdílu mezi platy žen a mužů se ukazuje, že výdělky žen dosahují – a to dlouhodobě a beze změny – ¾ hodnoty výdělku mužů. V závěru svého příspěvku se kladně vyjádřil k systému částečných úvazků. Uvedl, že např. v Nizozemí pracují ¾ žen na částečný úvazek, a proto nebyl dopad krize tak tvrdý jako v jiných zemích. Částečné úvazky obhajoval argumentem, že pracovní trh má určité kapacity a je třeba ho „nakrájet“ tak, aby práce zbyla na více lidí. V tom s Holým nesouhlasila v diskusi Ilona Švihlíková, která zastává názor, že prosazování částečných úvazků jako flexibilizačního nástroje povede k diskriminaci. Co se týká Holého argumentu o přeskupení trhu práce, nebránila by se veřejné debatě o délce pracovního týdne, ale co se týká částečných úvazků, zůstává velmi skeptická především v kontextu České republiky.

Konference otevřela důležitá témata, o kterých se v souvislosti se současnou ekonomickou krizí příliš nehovoří. V přednáškách a diskusních vstupech přednášející předstřeli a vykreslili koncept péče, který by měl být plnohodnotným konceptem spolu s konceptem pla-

## **GENDEROVANOST UNIVERZITNÍHO BĚDÁNÍ V KONTEXTU SLOVENSKA<sup>1</sup> / HANA MAŘÍKOVÁ**

SZAPUOVÁ, M., KICZKOVÁ, Z., ZEULKOVÁ, J. (EDS.). 2009.

*NA CESTE K RODOVEJ ROVNOSTI: ŽENY A MUŽI V AKADEMICKOM PROSTREDÍ.*  
BRATISLAVA: IRIS, 2. VYDÁNÍ. AUTORSKÝ KOLEKTIV ZAHRNOVAL I DALŠÍ  
AUTORKY A AUTORA, TJ. ĚTELU FARKAŠOVOU, JARMILU FILADELFIIOVU,  
MARTU MOSNOU, KATARÍNU ČAVOJSKOU A RADOMÍRA MASARYKA.

Kniha, jak její název spolu s podtitulem napovídá, se zaměřuje na problematiku genderové rovnosti v akademické sféře – konkrétně na Slovensku, kde toto téma stále nepatří k těm politicky žhavým a veřejně příliš diskutovaným, a to ani mezi odbornou veřejností. Publikace je výstupem výzkumného projektu „Výskum rovnosti príležitostí žien a mužov v oblasti vedy a výskumu jako špecifického segmentu trhu práce“, který byl financovaný z Evropského sociálního fondu v rámci „Sektorového operačního programu Ľudské zdroje“. Chce se mi říci, že na Slovensku a nepochybně i v jiných střeoevropských či výchoevropských zemích by bez podpory z Evropské unie nevznikla nejen tato, ale dost možná i některé další práce reflektující jednu ze základních sociálních nerovností ve společnosti, nerovnost genderovou. Chybí-li však reflexe, zákonitě absenteuje i vize a návrh případných „řešení“. Neznalost a nevědomost tak účinně konzervuje daný status quo, který zcela „logicky“ někomu, tedy některým skupinám vyhovuje.

Ale zpět k publikaci a jejímu zhodnocení. Toto není rozhodně první recenze, která je na knihu napsána. Na Slovensku již byla hodnocena velice pozitivně Barborou Holubovou v odborném časopise *Sociológia* (2010, č. 1) a kritičtěji Ľubou Kobovou na ASPEKTin – ve feministickém webu. Toto je tedy další pohled na rozsáhlé a fundovaně zpracované téma v publikaci zkráceně vedené jako „ženy a věda“.

Tematika genderové, na Slovensku označované jako rodové ne/rovnosti ve vědě nemůže nezahrnovat problematiku žen v této oblasti, a to ze dvou hledisek, jak na to upozornila již kdysi Sandra Harding (1986). Jedná se jednak o tematizaci postavení žen ve vědě, jednak o pojetí vědy a bádání z pohledu žen či přesněji z hlediska feminismu. Zatímco prvnímu tématu byl věnován multidimenzionální empirický výzkum sestávající z vícero fází a částí postavený na smíšeném výzkumném designu (kombinujícím postupy statistické analýzy s těmi kvalitativními), druhé téma bylo rozpracováno spolu s teoretickými a metodologickými otázkami a přístupy v první části publikace, která tak tvoří teoreticko-metodologický rámec celého díla prostupující následně (ale ne vždy důsledně) jeho dalšími částmi (viz dále).

Badatelský tým se v provedeném víceúrovňovém výzkumu i ve výsledné práci snaží reagovat na obecně rozšířený názor, že ženy ve vědě nejsou znevýhodněné. Vycházejí přitom z předpokladu, že ve společnosti, kde genderové vztahy mají charakter těch hierarchických a mocenských, nemůže být akademická sféra výjimkou (s. 7). Jejich předpoklad nemá jen tuto „logickou“ oporu, ale vychází i z poznatků z výzkumů a prací, které vzniku této knihy předcházely a prokázaly slabiny běžně zastávaného názoru. V čem je tedy tato práce jiná, odlišná od těch předchozích?

*cené práce. Společnost nelze zúžit na trh práce a to, co se do něj nevejde, nemůže ignorovat jako soukromé záležitosti jednotlivců. Společnost je tvořena také vazbami, které se logice trhu vymykají, a zároveň jsou tyto vazby a vztahy zásadní i pro profesní práci. Konference rovněž upozornila na specifika dopadu krize na ženy – a to v několika ohledech. V současnosti dopadá poslední vlna krize na veřejný sektor. A je otázkou, zda je to stále vlna krize, nebo se krize stala silným rétorickým nástrojem pro snížení finančních toků do veřejných rozpočtů. V každém případě oblasti trhu práce, které byly vždy feminizované a nedoceňované a které souvisejí s péčí ve veřejném prostoru (zdravotnictví, školství), jsou vystaveny dalším škrtům, což v pozici zaměstnanců bude mít větší negativní vliv na ženy. Nutno dodat, že z hlediska využívání těchto služeb se bude jednat o dopad celospolečenský. Další specifický dopad na ženy souvisí s politikami podporujícími flexibilizaci a částečné úvazky, ohledně kterých se ovšem diskutující neshodli. Někteří je považovali za cenný nástroj pro zvyšování zaměstnanosti žen, jiní za nástroj, který ženskou pracovní sílu zneužívá, a dodejme, že jí zároveň neumožňuje plnohodnotnou participaci na trhu práce. Vyjádřením koncepce „deformované emancipace“ pak Zuzana Uhde poukázala na důležitý aspekt toho, že současné reformy, stavějící na privatizaci služeb, k genderové rovnosti nesměřují, ale naopak vytvářejí nerovnosti nové.*

## **ZPRÁVA Z VÝROČNÍ KONFERENCE BRITSKÉ SOCIOLOGICKÉ ASOCIACE / Lenka Formánková**

V termínu od 6. do 8. dubna 2011 se konala v Londýně na London School of Economic výroční konference u příležitosti oslavy 60 let Britské sociologické asociace. Vzhledem k tomu, že se takto významného jubilea zúčastnilo podle programu téměř 800 vystupujících, není možné zprostředkovat přehled všech tematických bloků, plenárních vstoupení a přednášek, které se na konferenci objevily.